

Leksykon pojęć stosowanych w Powiatowym Zespole Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych w Kraśniku

Analiza i Synteza - ogół czynności dokonywania rozkładu całości na poszczególne elementy składowe oraz scalania tych elementów w całość.

Analiza głoskowa i sylabowa - umiejętność rozkładania słów na głoski i na sylaby.

Analizator - neurofizjologiczna struktura, której zadaniem jest odbiór, analiza oraz przekształcanie na wrażenia zmysłowe różnorodnych bodźców działających na organizm, pochodzących ze środowiska zewnętrznego lub wewnętrznego.

Analizator słuchowy - służy do odbioru, organizacji i zapamiętywania bodźców słuchowych, w tym dźwięków mowy. Uczestniczy w porozumiewaniu się za pomocą mowy. Wraz z innymi analizatorami stanowi neurofizjologiczną podstawę procesów czytania i pisania. Odgrywa w uczeniu się tych czynności zasadniczą rolę, ze względu na zaangażowanie w nich:

- słuchu fonemowego, czyli zdolności różnicowania głosek, dzięki dokonywaniu analizy dźwięków mowy i odróżniania ich, dziecko rozwija swoje zdolności w tym zakresie od urodzenia, dzięki nim już w pierwszym roku życia zaczyna odróżniać słowa, rozumieć je, a nawet, pod kontrolą słuchu fonemowego, kilka słów wymawiać,
- umiejętności fonologicznych w zakresie operowania częstkami fonologicznymi, takimi jak głoski, sylaby, logotomy (częstki słów, niebędące głoskami, niebędące głoskami ani sylabami). Te operacje to: wyodrębnianie zdań z potoku wypowiedzeń, słów ze zdań oraz sylab (analiza sylabowa) i głosek (analiza głoskowa) ze słów.

Analizator wzrokowy - odpowiada za percepcję, czyli odbiór, analizę i interpretację informacji wizualnych.

Błędy specyficzne - błędy typowe, charakterystyczne dla dysleksji rozwojowej, symptomatyczne dla różnych przyczyn ich powstania, zależnie od tego, jaka funkcja rozwija się nieprawidłowo; występują przy zaburzeniach funkcji wzrokowych, słuchowo-językowych, deficytach rozwoju funkcji ruchowych, zakłóceniach lateralizacji, zaburzeniach orientacji.

Deficyty rozwojowe, dysfunkcje - obniżona sprawność niektórych funkcji psychomotorycznych w stosunku do wieku dziecka. Deficyty mogą mieć różny zakres, dlatego wyróżnia się: parcjalne i fragmentaryczne. **Parcjalne zaburzenia rozwoju psychomotorycznego** obejmują większy obszar czynności. Przykładem jest opóźnienie rozwoju motoryki (zarówno dużej - motoryki całego ciała - jak i małej - motoryka rąk, czynności manualnych) lub też zaburzenia rozwoju mowy (zarówno czynnej - mówienia - jak i biernej - rozumienia). **Fragmentaryczne zaburzenia rozwoju psychomotorycznego** obejmują mniejszy obszar czynności. Przykładem jest opóźnienie rozwoju tylko motoryki rąk (motoryka duża rozwija się bez zakłóceń) lub tylko zaburzenia rozwoju mowy czynnej (dziecko rozumie, co się do niego mówi, mowa bierna rozwija się względnie dobrze). Fragmentaryczne lub parcjalne zaburzenia rozwojowe bądź zwolnienie tempa rozwoju funkcji percepcyjno-motorycznych, zaangażowanych w proces czytania i pisania, wynikają z minimalnych strukturalnych zmian centralnego układu nerwowego i są ich konsekwencją. Traktowane są jako dysfunkcje (mikrozaburzenia), które można w różnym stopniu eliminować za pomocą odpowiednio dobranych ćwiczeń korekcyjno-kompensacyjnych, prowadzonych podczas zajęć terapii pedagogicznej.

Dostosowanie wymagań - w przeciwieństwie do obniżenia wymagań to zastosowanie takich kryteriów egzekwowania wiedzy i umiejętności, które uwzględniają możliwości i ograniczenia, a więc dysfunkcje oraz mocne strony rozwoju i funkcjonowania dziecka.

W praktyce sprowadza się to do obniżenia wymagań w pewnych zakresach, na przykładach ortografii (nie obniża się istotnie oceny, jeśli w innych aspektach praca pisemna jest dobrze przygotowana), w innych zaś zakresach wymagania powinny być zwiększone. Dotyczy to na przykład znajomości zasad ortografii, codziennej pracy nad swoim problemem, dokumentowanej w osobnym zeszycie.

Dysleksja - specyficzne trudności w nauce czytania. Pod tym pojęciem rozumiemy specyficzne trudności w czytaniu, u których podłoża leżą zaburzenia uwagi, percepcji i pamięci wzrokowej i słuchowej, funkcji językowych oraz ich koordynacji o różnym stopniu i zakresie. Dysleksję rozpoznaje się u dziecka wówczas, gdy rozwój intelektualny jest prawidłowy, a mimo to utrzymują się trudności z opanowaniem umiejętności czytania i rozumienia czytanego tekstu.

Dysleksja rozwojowa - specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu u dzieci. Jest to syndrom zaburzeń uczenia się czytania (dysleksja) i opanowania poprawnej pisowni (dysortografia), którym często towarzyszy niski poziom graficzny pisma (dysgrafia). Określenie rozwojowa oznacza, że trudności te występują w wieku rozwojowym, a więc w dzieciństwie, już od początku nauki czytania i pisania. Dysleksję rozpoznaje się tylko w wypadku normy intelektualnej. W syndromie dysleksji rozwojowej można wyróżnić dwie podstawowe formy: specyficznych trudności w czytaniu (dysleksję) i trudności w opanowaniu poprawnej formy pisowni (dysortografię). Mogą się one zmniejszać w wyniku intensywnej ćwiczeń zaburzonych funkcji (ćwiczenia korekcyjno-kompensacyjne prowadzone w ramach zajęć terapii pedagogicznej).

Dysgrafia - trudności w opanowaniu poprawnej formy graficznej pisma. Dysgrafia zatem wyraża się w formie zniekształceń strony graficznej pisma, takich jak niedokładności w odtwarzaniu liter, złe proporcje liter w wyrazie, brak połączeń liter, brak należytego odstępu między literami i wyrazami, brak równomiernego i jednolitego położenia pisma, niepoprawne zagęszczenie liter. Te zniekształcenia pisma wynikają z zaburzeń funkcji percepcyjno-motorycznych (motoryki rąk, funkcji wzrokowych i koordynacji wzrokowo-ruchowej). Mogą się one zmniejszać w wyniku intensywnej ćwiczeń grafomotorycznych, w wypadku braku ćwiczeń nasilają się wraz z wiekiem, niekiedy aż do zupełnej nieczytelności pisma.

Dysortografia - specyficzne trudności w opanowaniu poprawnej pisowni. Są to trudności w pisaniu przejawiające się popełnianiem różnego typu błędów: typowo ortograficznych, wynikających z nieprzestrzegania znanych uczniowi zasad pisowni oraz błędów specyficznych, takich jak mylenie liter (zastępowanie), opuszczanie, dodawanie i przestawianie liter i sylab, pisanie liter i cyfr zwiernianie. Dysortografię rozpoznajemy u uczniów o prawidłowym rozwoju umysłowym, w przypadku, gdy trudności występują pomimo znajomości zasad pisowni, braku wad zmysłu i zaniedbania pedagogicznego, a spowodowane są zaburzeniami opisanych procesów poznawczych i ruchowych oraz ich współdziałania.

Funkcje poznawcze - zespół procesów, dzięki którym odbieramy informacje z otoczenia oraz stosunki między nimi (związki, zależności), a więc odzwierciedlamy w naszej psychice to, co nas otacza. W czytaniu i pisaniu biorą udział takie procesy poznawcze jak: uwaga, pamięć, wrażenia i spostrzeżenia (analiza i synteza wrażeń) wzrokowe, słuchowo-językowe (w odniesieniu do dźwięków mowy), dotykowe, kinestetyczne (odczuwanie ruchu), orientacja w schemacie ciała i kierunkach w przestrzeni. W komunikowaniu się za pomocą pisma oprócz funkcji wzrokowych, wzrokowo-przestrzennych, słuchowo-językowych i dotykowo-kinestetycznych zaangażowane jest też myślenie, dzięki czemu rozumiemy czytany tekst i pisząc, tworzymy nowe teksty.

Głęboka dysleksja rozwojowa - bardzo nasilone trudności w uczeniu się czytania, którym towarzyszą poważne zaburzenia w opanowaniu poprawnej pisowni. Najczęściej też współwystępują nasilone trudności w budowaniu wypowiedzi na piśmie, błędy stylistyczne i interpunkcyjne.

Integracja percepcyjno-motoryczna - współdziałanie funkcji wzrokowych, słuchowo-językowych i ruchowych; dzięki prawidłowemu rozwojowi tych funkcji i ich integracji sprawnie realizowana jest m.in. czynność czytania i pisanie.

Koordinacja wzrokowo-ruchowa - współdziałanie, zharmonizowanie funkcji wzrokowych i ruchowych - manipulacyjnych, współpraca „oka i ręki”. Dzięki kojarzeniu informacji wzrokowych, dotykowych i kinestetycznych można wykonywać precyzyjne ruchy rąk pod kontrolą wzroku, między innymi rysować i pisać. U podstaw leży współpraca analizatora wzrokowego i kinestetyczno-ruchowego.

Lateralizacja, stronność - dominacja czynnościowa narządów ruchu (ręki, nogi) i zmysłu (oka, ucha) po tej samej stronie ciała; określa się ją jako preferencję do używania ręki, nogi, oka i ucha po danej stronie ciała; każde dziecko rodzi się z określoną predyspozycją do stronności.

Lateralizacja jednorodna, prawostronna, lewostronna - dominacja narządów ruchu i zmysłu po jednej stronie ciała; lateralizacja jest prawostronna, gdy dominuje prawa ręka, prawa noga i prawe oko, a lewostronna, gdy dominuje lewa ręka, lewa noga i lewe oko.

Lateralizacja nieustalona - brak dominacji określonej strony ciała, wyraża się jako oburęczność, obuocność itp. Ustalenie się dominacji ręki i oka powinno nastąpić w siódmym roku życia, gdy dziecko podejmuje naukę pisania.

Lateralizacja skrzyżowana - ustalona dominacja narządów ruchu i wzroku, jednakże nie po tej samej stronie ciała (np. dominacja prawego oka, lewej ręki i lewej nogi oraz inne warianty), co wskazuje na brak całkowitej dominacji jednej z półkul mózgowych dla czynności ruchowych po przeciwnej stronie osi ciała.

Motoryka duża - sprawność ruchowa całego ciała (w tym np. zdolność utrzymywania równowagi ciała, koordynacja ruchów kończyn podczas chodzenia, biegania, skakania, jeżdżenia na takich pojazdach jak hulajnoga, rower).

Motoryka mała - sprawność ruchowa rąk w zakresie szybkości ruchów, ich precyzji; czynności manualne niezbędne są podczas samoobsługi, rysowania, pisania.

Motoryka narządów mowy (poprawność artykulacji) - sprawność ruchowa narządów mowy, która decyduje nie tylko o poprawności wymowy. Precyzyjne ruchy narządów mowy (artykulatorów) uczestniczą mniej i bardziej świadomie w różnicowaniu głosek i dokonywaniu analizy głoskowej wyrazów (służy temu wypowiedzianie po cichu głosek w czasie zapisywania długiego i złożonego słowa lub podczas odczytywania nowego trudnego wyrazu).

Pamięć mimowolna (mechaniczna) - zdolność do przyswajania wiedzy w sposób mimowolny, nieuświadomiony; polega na utrwaleniu się w centralnym układzie nerwowym śladu pamięciowego spostrzeżenia (obrazu wzrokowego lub słuchowego, dotykowego itp.) w postaci zapamiętania mimowolnego, mechanicznego, a więc bez zaangażowania, motywacji i większego wysiłku.

Pamięć sekwencyjna - zdolność do przyswajania, utrwalania i przypominania sekwencji cyfr, nazw (np. nazw pór dnia, roku, posiłków, dni tygodnia, miesięcy). Jest słaba u dzieci z dysleksją na podłożu zaburzeń funkcji słuchowo-językowych i ruchowych. Dzieci te mają

też trudności z przyswojeniem określonych sekwencji ruchowych podczas pisania (powolne, brzydkie i nie płynne pismo), zajęć na wychowaniu fizycznym i na lekcjach tańca (kłopoty z przyswajaniem sobie układów gimnastycznych i tanecznych).

Pamięć słuchowa - zdolność do utrwalania i przypominania informacji dźwiękowej (zapamiętywania spostrzeżeń słuchowych werbalnych i niewerbalnych) i dzięki temu przyswajania wiedzy.

Pamięć słuchowa bezpośrednia (pamięć świeża) - pamięć pozwalająca zapamiętać i natychmiast odtworzyć usłyszany materiał. Pamięć słuchową bezpośrednią wykorzystujemy, pisząc dyktanda czy powtarzając za kimś numer telefonu. Zdolność pamięci bezpośredniej jest ograniczona do kilkadziesiątu sekund, potem materiał utrwała się w pamięci długoterminowej lub ulega zapomnieniu.

Pamięć wzrokowa - zdolność do utrwalania i przypominania informacji wizualnej (zapamiętywania spostrzeżeń wzrokowych) i dzięki temu przyswajania wiedzy.

Rozwój psychoruchowy - proces rozwoju dziecka jako ciąg zmian progresywnych, w których motoryka jest ściśle powiązana z psychiką (całokształtem czynności poznawczych i emocjonalno-motywacyjnych); postępuje od chwili urodzenia się dziecka i przechodzi przez kolejne stadia, w których dziecko osiąga coraz wyższy poziom sprawności poszczególnych funkcji.

Rozwój psychoruchowy nieharmonijny - występuje wówczas, gdy poszczególne sfery rozwijają się w różnym tempie, występują dysproporcje pomiędzy sferami.

Rozwój psychoruchowy zaburzony - zakłócenia rozwoju ze względu na tempo, rytm rozwoju oraz dynamikę.

Ryzyko dysleksji - występowanie u dzieci do okresu wczesnoszkolnego pewnych objawów, które sygnalizują możliwość występowania w przyszłości specyficznych trudności w czytaniu i pisaniu.

Sprawność manualna - sprawność rąk w zakresie szybkości i precyzji ruchów; poziom rozwoju praktyki, czyli opanowania drobnych ruchów precyzyjnych rąk, specyficznych dla człowieka, wpływa m.in. na opanowanie samoobsługi, poziom graficzny pisma, itd.

Terapia pedagogiczna - specjalistyczne zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, prowadzone różnorodnymi metodami i technikami, które mają na celu usprawnianie zaburzonych funkcji i wyrównanie deficytów rozwoju.

Zaburzenia orientacji przestrzennej - przejawiają się brakiem umiejętności określania stron własnego ciała oraz rozróżniania kierunków w przestrzeni.

Zaburzenia percepcji słuchowej - zakłócenia spostrzegania, rozpoznawania, różnicowania, analizy i syntezy dźwięków; powodują m.in. zaburzenie mowy lub problemy w czytaniu i pisaniu ze słuchu.

Zaburzenia percepcji wzrokowej - zaburzenia analizy i syntezy wzrokowej, zaburzenia postrzegania i różnicowania kształtów, rejestracji położenia przestrzennego elementów. Dzieci z zaburzoną percepcją wzrokową mają trudności w rozpoznawaniu i nazywaniu przedmiotów na ilustracjach, w rozumieniu treści przedstawionych graficznie, opisują ilustracje w sposób ubogi, rozpoznają małą liczbę szczegółów, mają problemy w rysowaniu i odwzorowywaniu kształtów z pamięci i według wzoru, a wykonywane przez nie rysunki są ubogie, uproszczone i pozbawione szczegółów. Dzieci te mają przede wszystkim trudności w przepisywaniu tekstu ze wzoru, w pisaniu z pamięci.

Zaburzenia słuchu fonematycznego - brak zdolności rozróżniania dźwięków mowy; dziecko z zaburzonym słuchem fonematycznym dobrze słyszy słowa, lecz nie potrafi różnicować pojedynczych dźwięków lub złożyć ich w całość; nie potrafi z potoku słyszanej mowy wyodrębnić wyrazów, w wyrazach - sylab, a w sylabach - głosek.

Zaburzenia umiejętności fonologicznych, a więc operowania częstkami fonologicznymi mowy takimi jak głoski, sylaby, logotomy. Te zaburzenia przejawiają się specyficznymi trudnościami szczególnie podczas czytania i pisania nowych wyrazów. Charakterystyczne błędy to: przestawianie i opuszczanie liter, końcówek wyrazów, wolne tempo pisania i nasilanie błędów w pisaniu ze słuchu.

Leksykon został opracowany na podstawie poradnika „Uczeń z dysleksją w szkole” M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, Operon, Gdynia 2009.